

LEA ŽÁKOVÁ, KAROL ŽÁK

Základné pojmy etiky

Interný študijný materiál pre predmet
KREŠŤANSKÁ ETIKA

NITRA 2018

OBSAH

Úvod	2
1. Vymedzenie pojmu etika	3
2. Historický pohľad na etiku	5
3. Dobro a zlo	8
4. Prirodzený mravný zákon	12
5. Pramene mravnosti ľudského skutku.	15
6. Svedomie	17
7. Asketika	19
8. Čnosti	22
9. Význam povinnosti v živote človeka..	25
10. Problém vojny	28
11. Etika masmédií	30
Použitá a odporúčaná literatúra	32

Ú V O D

V masmédiách sa dnes vo zvýšenej miere stretávame s vraždami, násilím, krivými svedectvami, ohováraním, propagáciou neviazaného sexu a nemravnosti, prevracaním pojmov - keď sa zlo vyhlasuje za dobro a naopak. To všetko sú javy, ktoré nás nijako nemôžu uspokojovať.

Každá zodpovedná a zdravo sa rozvíjajúca spoločnosť má záujem o mravnú výchovu svojich členov, najmä mládeže. Po rokoch morálnej devastácie sa i u nás stále naliehavejšie volá po **duchovnej a mravnej obnove národa**. V tejto oblasti v celej histórii Slovenska hrala vždy veľkú úlohu Cirkev, ktorá si i dnes uvedomuje obrovskú zodpovednosť za formovanie mládeže.

Práve Cirkev, čerpajúca z bohatého prameňa Evanjelia a z takmer dvetisícročnej skúsenosti, ponúka správne a pravdivé odpovede na aktuálne otázky dneška:

- Prečo je na svete toľko zla?
- Kde sa vzala ľudská nenávisť, egoizmus, vraždy a násilie?
- Kde sú korene zla a hriechu?
- Je zlo nutnou súčasťou nášho života?
- Je spolužitie ľudí v láske a porozumení iba nerealizovateľnou utópiou?
- Sme schopní premôcť zlo v sebe samých i vo svete?
- V čom spočíva skutočné ľudské šťastie?

Je prirodzenou vlastnosťou každého mladého človeka, že hľadá šťastie, lásku, vieru, svoje miesto v spoločnosti. Aké odpovede však dostáva na svoje otázky? Často iba nereálnu víziu šťastia spočívajúcu v úniku do sveta alkoholu, drog, sexu, úspešnosti či biznisu...

Je trestuhodné, že dnešnému mladému človeku popri obdivuhodných encyklopedických vedomostiach z oblasti vedy, techniky, umenia, politiky, športu často úplne chýbajú i elementárne vedomosti o šťastí, zmysle života, mravných či duchovných hodnotách.

Svätý pápež Ján Pavol II. hovorí o absencii "*základov jazyka etiky - naučiť sa čítať a písať*." (Elementarz etyczny, Lublin 1958). K základnej "**etickej gramotnosti**" mladého človeka chcú prispieť i tieto texty. Nejde tu o formuláciu príkazov a zákazov, ako sa to často Cirkvi vyčíta v súvislosti s jej morálkou, ale o **spoločné hľadanie pravdy zjavenej Bohom** a jej rozumové vysvetlenie a zdôvodnenie.

Táto ponuka však môže priniesť úžitok a svetlo na cestu životom iba tomu, kto sa otvorí a bude ochotný prijímať pravdy, ktoré sám Boh vložil do srdca každého človeka. Aby sa na nás plne vzťahovali slová:

"Nachádza šťastie, kto sa dáva dobrým slovom poučiť, a blažený je ten, kto sa spolieha na Pána." (Prís 16,20)

1. VYMEDZENIE POJMU ETIKA

Etika ako veda je súčasťou filozofie, jej vyvrcholením. Filozofia sa delí na mnoho častí, ktoré možno začleniť do troch základných oblastí:

- a) logika, teória poznania (zaoberá sa bytím **rozumovým**)
- b) metafyzika, ontológia (zaoberá sa bytím **reálnym**)
- c) etika (jej predmetom je bytie **mravné**)

Základné charakteristiky etiky ako vedy možno zhrnúť do štyroch bodov:

- a) Je to veda **normatívna**, teda stanovuje človeku normy konania a správania (nemožno je však stotožniť s nejakou príručkou typu "Čo sa sluší a čo nie").
- b) Je to veda **praktická**, týkajúca sa každého človeka. Teda nejde len o nejaké prázdne teoretické filozofovanie. Je vrcholným záujmom človeka, aby vedel ako žiť, ako byť skutočným človekom. Neetický človek sa vzdáva ideálu človeka, a teda v tomto zmysle je menej človekom (samozrejme ľudská dôstojnosť mu zostáva!).
- c) Je to technika na získavanie **šťastia** - individuálneho i spoločenského. Je pochopiteľné, že každý človek chce byť šťastný, no nie vždy pozná pravé a skutočné šťastie.
- d) Je to vybudovanie **hodnotového systému**, teda určitého poriadku vo svojich skutkoch, hodnotách a cieľoch.

Po tomto úvode sa môžeme pokúsiť o **definíciu etiky**:

Etika je veda o správnom poriadku ľudských skutkov získaná rozumom.

Týka sa teda iba **ľudských činov**, nemôžeme hovoriť o etike zvieratá, ktoré koná iba na báze inštinktu. Ľudské činy možno charakterizovať takto:

- a) Sú vlastné **iba človeku**. Celý život sa skladá z nespočetného množstva činov, ktorým **človek** dáva mravnú hodnotu. Dobro a zlo teda nie je vlastnosťou hmoty ani techniky, ale človeka (Napríklad nôž môže človek použiť na krájanie chleba pre chudobných, ale i na vraždu).
- b) Majú **zmysel činnosti**, to znamená rozumové zameranie na určitý cieľ.
- c) Sú prejavom **slobodnej vôle** človeka, ktorá spôsobuje jeho pohyb k vytýčenému cieľu. Týmto cieľom ľudského činu je **hodnota** - dobro, pre ktoré sa oplatí niečo podniknúť, pre ktoré sa oplatí žiť. Podľa Knihy Genézis keď Boh stvoril človeka, povedal tiež vetu: "*Všetko bolo dobré*" (Gn 1,31). Teda každý človek bol stvorený ako dobrý a prirodzene vo svojej podstate inklinuje k dobru. Problém je iba v tom, že každý si ho predstavuje inak.

Čo je teda skutočné dobro?

Ak si niekto kúpi nové auto, dostane k nemu rozsiahly návod na použitie. Pretože dôveruje výrobcovi, snaží sa dôsledne držať jeho pokynov a rád. Samozrejme môže sa slobodne rozhodnúť aj inak (je to predsa **jeho** majetok!), ale v tom prípade riskuje zničenie výrobku.

Podobne je to aj s človekom. Boh je jeho Stvoriteľ - "výrobca". On sám je nekonečné dobro, a teda jeho plán s človekom - "návod výrobcu" nemôže byť zlý. Návodom na použitie sú určité etické princípy, ktoré však majú človeku **slúžiť pre jeho dobro**, nie obmedzovať ho.

Morálne dobro je teda to, čo je v zhode s pôvodným stvoriteľským plánom. Naopak morálne zlo je všetko, čo sa tomuto plánu prieči - nezávisle od stupňa poznania a vôle človeka (napr. potrat je **vždy** morálnym zlom, stupeň poznania a slobody vôle človeka môžu iba znížiť jeho zodpovednosť zaň).

Často sa stretávame s otázkou: Ak Boh stvoril všetko dobré, kde sa berie neustále toľko zla? Boh stvoril človeka na **svoj obraz**, teda dal mu rozum a slobodnú vôľu. Práve z nej vyplýva človeku možnosť rozhodnúť sa i proti Bohu - pre zlo. Boh by nám samozrejme mohol zabrániť konať zlo. Tým by nám však obmedzil slobodnú vôľu a stali by sme sa iba "bábkami v jeho rukách".

- d) V stupnici hodnôt pomáhajú človeku dospieť stále **k vyšším hodnotám**. Je prirodzenou vlastnosťou človeka stávať sa stále lepším, dokonalejším. Opačný trend znamená degradáciu, poníženie človeka, spreneverenie sa jeho poslaniu.
- e) Súvisia so **zodpovednosťou človeka** za svoje činy. Zodpovednosť je priamym dôsledkom rozumu a slobodnej vôle a **nemožno ich navzájom oddeliť**. Človek je zodpovedný za svoje konanie v prvom rade **voči Bohu**, potom **voči sebe samému** a nakoniec **voči blížnemu** (iným ľuďom).

Aby bol človek plne zodpovedný za svoje zlé činy (hriechy), musia byť **súčasne** splnené tri podmienky:

- musí ísť o **zlú vec** (stanoví etika, morálka);
- človek si musí byť **vedomý**, že koná zlo;
- musí konať **dobrovoľne**, bez donútenia a nátlaku.

Aké sú **hlavné úlohy etiky**?

1. Na základe ľudského rozumu **stanoviť pravidlá**, ktorými sa má človek riadiť vo svojom morálnom úsilí.
2. Mocou autority prirodzeného rozumu **navádzať k tomu, čo je mravne dobré, a odrádzať od toho, čo je zlé**.
3. Vysvetľovať, **prečo je dobro dobré a zlo zlé**.

Často sa stretávame s pojmi morálka a etika. Je medzi nimi rozdiel alebo sú totožné? Už sme povedali, že etika je súčasťou filozofie, je teda daná **ľudským rozumom**. Naproti tomu morálka je súčasťou teológie, teda **Božieho zjavenia**. Pochopiteľne Božie zjavenie a ľudský rozum si nemôžu odporovať (pokiaľ nejde o hriech), pretože v podstate vychádzajú z jedného prameňa.

Prirodzená etika i morálka sú podmienené **láskou**. Kto skutočne miluje, chce pre iných iba dobro. Ved' či treba milujúcej matke predpisovať, že nesmie svojmu dieťaťu ubližovať?

Preto mohol sv. Augustín spokojne povedať:

"Miluj a rob, čo chceš!"

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Má každý človek svoju ľudskú dôstojnosť? Aj ten, čo je pod vplyvom alkoholu, drog, nezriadeného sexu?*
2. *Má každý skutok človeka charakter ľudského činu? Kedy človek prestáva konať ako človek?* 3. *Je človek zodpovedný za každý svoj čin?*
3. *Prečo Boh dopúšťa zlo a nezabráni mu?*

2. HISTORICKÝ POHĽAD NA ETIKU

Odkedy je človek človekom, zaujímali ho odpovede na **tri základné otázky**:

- a) otázka **šťastia**;
- b) otázka **cieľa života**;
- c) otázka **ciest, ktoré k nemu vedú**.

V priebehu dejín vznikli mnohé filozofické a etické smery, ktoré hľadali odpovede na tieto otázky. Spomenieme aspoň najdôležitejšie z nich.

Hedonizmus

Slovo hedonizmus pochádza z gréckeho slova **hedoné**, čo znamená rozkoš. S jeho teoretickými počiatkami sa stretávame už v antike, ale prakticky existoval a existuje vždy.

Mravne dobré je to, čo prináša človeku telesnú rozkoš a pôžitok, zlé je to, čo spôsobuje utrpenie a bolesť.

Cieľom života je teda čo najviac si užiť, dopriať a za každú cenu sa vyhýbať utrpeniu. Tento smer sa väčšinou spája s ateizmom a materializmom.

Rozlišujeme dva druhy hedonizmu:

- a) **pozitívny** - cieľom je dosiahnutie rozkoše, zmyslového pôžitku a pocitu šťastia v okamihu. Najznámejšími predstaviteľmi sú **Aristoppos** (435-355 pred Kr.), **Lucretius** (99-55 pred Kr.), **Helvetius** (1715-1771);
- b) **negatívny** - cieľom je dosiahnutie šťastia oslobodením sa od potreby rozkoše. V gréckej filozofii ho reprezentujú dve školy - **stoicizmus** a **epikureizmus**. Obe zdôrazňujú vyhýbanie sa vášni, odporúčajú sebaovládanie a vyváženosť pokojného života. Predstaviteľmi sú **Zenon z Kitia** (340-260 pred Kr.), **Marcus Aurelius** (+180 po Kr.) a **Epikuros** (341-270 pred Kr.).

Eudaimonizmus

Názov pochádza z gréckeho slova **eudaimonion**, čo znamená blaženosť.

Mravne dobré je to, čo prináša človeku blažený a spokojný život tu na zemi.

Blaženosť tu nie je totožná s rozkošou, vyplýva z určitej aktivity človeka, jeho snahy o osobnú dokonalosť. Je však zameraná egoisticky, zaujíma sa iba o svoje osobné dobro, nie problémy iných.

Smer sa delí na tri časti:

a) klasická Aristotelova etika

Aristoteles (384-322 pred Kr.) propagoval snahu človeka o sebazdokonalovanie, výchovu vôle, aby sa vedela správne rozhodnúť pre dobro. Hovorí o prvenstve ducha, zmysly mu majú slúžiť. Súčasťou je teória cností ako "zlatého stred" medzi dvoma extrémami. Napríklad cnosť **opatrnosť** je rozumný stred

medzi zbabelosťou a trúfalosťou. Aristotelova etika významne ovplyvnila i etiku kresťanstva, najmä sv. Tomáša Akvinského, ktorý ju doplnil o **lásku** ako základný motív a **Boha** ako cieľ všetkého ľudského snaženia.

b) eschatologický eudaimonizmus

Posúva blaženosť človeka do večného života, ktorý vyžaduje vyhnúť sa zatrateniu. Názov eschatológia predstavuje náuku o posledných veciach človeka. Je tiež zameraná do značnej miery egoisticky a utilitaristicky - záujem iba o vlastnú

posmrtnú blaženosť a konanie dobra iba z vypočítavosti (motívom každého dobrého skutku je očakávanie odmeny v nebi), nie z lásky. Tento smer prakticky prežíva dodnes i v mnohých kresťanoch.

c) negatívny eudaimonizmus

Blaženosť spočíva v oslobodení sa od bolesti, od tela, ktoré je zlé. Najvyšším cieľom človeka je nebytie, rozplynutie sa v absolútnej pasivite (nirvána - splynutie s božstvom). Tento smer je vo veľkej miere ovplyvnený indickou filozofiou a hinduizmom.

Utilitarizmus a pragmatizmus

Obe vychádzajú z filozofie užitočnosti. Utilis po latinsky znamená užitočný. Pragma z gréčtiny účinok, teda to, čo prináša úspech, prosperitu.

Dobré je to, čo na základe skúsenosti prináša človeku šťastie a blaženosť, teda to, čo je užitočné.

Neexistujú žiadne objektívne platné normy, všetko závisí iba od skúsenosti.

Hlavné etické smery ovplyvnené touto filozofiou sú:

a) anglický utilitarizmus (19.stor.)

Názov je z latinského slova utilis, čo znamená užitočný. Podľa toho, či ide o užitočnosť pre jednotlivca alebo skupinu ľudí, môže byť utilitarizmus **individuálny** a **kolektívny**. Nejde tu však ani v jednom prípade o spoločné dobro pre všetkých. Predstaviteľmi sú **John Stuart Mill** (1806-1832) a **Jeremy Bentham** (1748-1832).

b) americký pragmatizmus (20.stor.)

Slovo pragma znamená účinok. Pravdivé a dobré je teda to, čo **prináša úspech**, čoho výsledok je dobrý. Podľa tohto smeru "účel svätí prostriedky", čiže **nezáleží na tom, akým spôsobom dosiahneme dobrý cieľ**. Významní predstavitelia sú **William James** (1842-1910) a **John Dewey** (1859-1952).

Ďalšie filozofické smery vidia najvyššiu hodnotu pre človeka v jeho vlastnom živote, **pevnej vôli, slobode** či **evolúcii** vo vesmíre. Žiaden z doteraz uvedených etických smerov však nehovorí o všeobecne platných mravných normách záväzných pre každého človeka. Naopak, normy správania si vytvára človek či spoločnosť a podľa potreby ich môže meniť. Takýto postoj, ktorý je pre kresťanskú etiku z pochopiteľných dôvodov neprijateľný, nazývame **morálny relativizmus**. Dnes sa medzi ľuďmi veľmi rozšíril i tzv. **situacionizmus (situačná etika)**. Čo je jeho podstatou?

Situačná etika

Vychádza z názoru, že **každá situácia**, v ktorej sa človek ocitne, je **jedinečná a neopakovateľná**, a preto **nemožno stanoviť všeobecne platné a nadčasové mravné zákony**. Zdôrazňuje sa vlastné rozhodnutie človeka v konkrétnej situácii podľa **individuálneho svedomia**. Keďže však neexistujú žiadne všeobecne platné normy, **svedomie si ich samo vytvára**.

V čom spočíva podstatný rozdiel medzi situačnou etikou a učením Cirkvi?

- **Učenie Cirkvi:** Ak konám zlo v presvedčení, že ide o dobro, je moje konanie **subjektívne dobré**, teda bez hriechu, ale **objektívne zostáva zlé**.
- **Situacionizmus:** Ak jednotlivec pokladá konanie v danej situácii za dobré, stáva sa **dobрым subjektívne i objektívne**, hoci i priamo odporuje mravným normám.

Z uvedeného jasne vidieť, že ide o smer, ktorý neuznáva žiadne morálne normy, a teda vedie k morálnemu relativizmu a v konečnom dôsledku k anarchii.

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Je hedonizmus iba etikou minulosti alebo má i dnes svojich zástancov?*
2. *V čom je pre dnešné ľudstvo nebezpečný utilitarizmus? Aké sú jeho pozitíva a negatíva?*
3. *Je život najvyššou hodnotou človeka?*
4. *Prečo je situačná etika tak prítlačivá najmä pre mládež?*

3. DOBRO A ZLO

Kultúra, civilizácia, zákonodarstvo a výchova majú veľký vplyv na mravné hodnotenie skutkov, ale isté skutky človeka sú samy osebe dobré alebo zlé, nezávisle od vôle človeka, ba ani od vôle Boha. Skúsme sa zamyslieť nad dvoma otázkami:

- **Čo je dobro?**
- **Odkiaľ pochádza zlo?**

Ľudská prirodzenosť sa skladá z troch rovín (poschodí), ktoré musia zachovať isté poradie dôležitosti stanovené Bohom Stvoriteľom

1. **duchovná stránka**
2. **psychická (citová) stránka**
3. **telesná stránka**

Všetky tri sú pre človeka dôležité, ani jedna nemôže chýbať, ak sa má jedinec zdravo vyvíjať. Súčasne však musí medzi nimi platiť **poriadok ľudskej prirodzenosti**:

Nižšia (telesná, psychická - citová) stránka nemôže panovať nad vyššou (duchovnou).

Niektorí ľudia nerešpektujú v praktickom živote tento poriadok. Ich nerozumné správanie možno charakterizovať ako:

- a) kráčanie na hlave - ak človeku rozkazuje **telo** a on ho poslúcha. Môže to byť maškrtnosť, naviazanosť na alkohol, drogy či sex, ktorý riadi jeho správanie,
- b) plazenie sa dopredu - ak človeku rozkazuje **cít**. Ak súdim, že niekto má pravdu iba preto, že mi je sympatický, alebo sa rád učím určitý predmet iba vďaka sympatiám k učiteľovi, je to veľmi labilná motivácia, ktorá sa spravidla končí spolu so sympatiou,
- c) vyrovnaný človek - je taký, u ktorého vládne **duch** nad citom i telom. Nepohŕda nimi, ale je ich pánom a ony mu slúžia.

Toto pravidlo poriadku ľudskej prirodzenosti **platí všeobecne** -

- *nezávisle od ľudského uznania* (pravidlo platí i vtedy, keď ho ja neuznávam);
- *nezávisle od ľudských zákonov* (existujú žiaľ i zákony v rozpore s ľudskou prirodzenosťou!);
- *nezávisle od verejnej mienky* (človek môže konať správne a dobre i keď proti názoru väčšiny).

Dobré skutky sú teda také, ktoré **zodpovedajú tomuto poriadku** a sú charakteristické tým, že:

- a) podporujú **rast človeka** ako rozumového tvora, zodpovedajú jeho prirodzenosti;
- b) podporujú **spoločenské vzťahy** medzi ľuďmi (zjednocujú, nie rozdeľujú!);
- c) podporujú človeka na **cestě k Bohu**.

Na otázku, čo je dobro, odpovedá i **základné pravidlo mravnosti**:

Konať mravne znamená spoločne užívať ľudské schopnosti a ostatné veci, ktorými disponujeme, podľa Božieho plánu.

Každý ľudský skutok je teda hodnotený podľa jeho vzťahu k tomuto pravidlu. Ak skutok nemá pozitívny vzťah k poslednému cieľu (Bohu), nemôže byť mravne dobrý!

Odkiaľ pochádza zlo?

Aby sme dospeli k správnej odpovedi, musíme najprv vylúčiť dve možnosti:

- **neexistuje** žiadna **zlá všemohúcnosť**, ktorá by bola **rovná Bohu** (diabol je iba stvorenie!);
- **Boh sám** ako absolútne Dobro **nemôže byť pôvodca zla**.

Hlavným zdrojom zla podľa Biblie je **zneužitie slobody**. Človek odmietol rešpektovať poriadok ľudskej prirodzenosti, a tak vpustil zlo do seba tým, že **povedal NIE Bohu a jeho plánu so svetom a s človekom**.

Sloboda človeka je veľkým darom od Boha - len slobodný človek môže odmietnuť Boha a dobro.

V čom spočíva sloboda človeka?

Pozemský život každého človeka je ohraničený dvoma bodmi - narodením a smrťou. Nikto z nás sám nerozhodol, kedy sa narodí, a nikto si z vlastnej vôle nemôže predĺžiť život.

Sloboda človeka teda spočíva vo výbere prostriedkov na dosiahnutie cieľa daného Bohom a prijatého človekom.

Človek si slobodne volí cestu medzi dvoma hraničnými bodmi života. Tú **najlepšiu cestu nám navrhuje Boh** vo svojom stvoriteľskom pláne a definovali sme ju **základným pravidlom mravnosti**. Medzi ľudskou slobodou a konaním dobra je úzka súvislosť, o ktorej hovorí **Katechizmus katolíckej Cirkvi v čl. 1733** takto:

"Čím viac človek koná dobro, tým viac sa stáva slobodným. Skutočná sloboda existuje iba v službe dobra a spravodlivosti. Zvoliť si neposlušnosť a zlo je zneužitím slobody a vedie k otroctvu hriechu."

V živote sa, žiaľ, často stretávame s prípadmi zjavného **porušovania poriadku ľudskej prirodzenosti i základného pravidla mravnosti**. Spomeňme iba niektoré javy súčasnej spoločnosti:

- **eutanázia** – vraždy starých a chorých ľudí "zo súcitu" (z gr. eu tanatos = dobrá smrť);
- **potraty** - vraždy nenarodených detí, prípadne narodených chybných detí;
- **terorizmus, ľudské obeť** - ako výsledok náboženského fanatizmu;
- **prostitúcia, kupčenie so ženami a deťmi...**
- **gender manipulácie s rodom a pohlavím človeka**

Tieto deformácie sa často podávajú v pozitívnom svetle ako prejavy humánosti, napr. eutanázia ako "prejav lásky" voči trpiacemu. Tento fakt však nič nemení na nesprávnosti a hriechosti spomínaných deformácií, ktoré nadobudli najmä v posledných rokoch hrozivé rozmery.

Katolícka Cirkev vydala k týmto problémom jasné stanovisko vo forme encykliky Jána Pavla II. pod názvom

E v a n g e l i u m V i t a e

"O hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života", ktorú svätý pápež odovzdal slovenskej mládeži pri svojej návšteve v Nitre 30. júna 1995. Zhrňme si v krátkosti aspoň jej podstatné učenie, záväzné pre každého kresťana katolíka.

Katolícka Cirkev vychádzajúca z Evanjelia vždy stála na strane ochrany ľudského života a svoje radikálne stanovisko nikdy nezmenila. V záveroch 2.vatikánskeho koncilu - **konštitúcii Gaudium et Spes "O Cirkvi v súčasnom svete"** sa píše:

"Všetko, čo je proti samému životu, ako vražda každého druhu, genocída, potrat, eutanázia ako aj samovražda, všetko, čo porušuje celistvosť ľudskej osoby, ako okypťovanie, fyzické alebo duševné trýznenie, snaha znásilniť človeka v jeho vnútri, všetko, čo uráža ľudskú dôstojnosť, ako sú neľudské životné podmienky, svojvoľné deportácie, väznenia, otroctvo, prostitúcia, obchod so ženami a mladistvými a tiež potupné pracovné podmienky, v ktorých sa s pracujúcimi zaobchádza ako s obyčajnými nástrojmi zisku a nie ako so slobodnými a zodpovednými osobami, všetky tieto a im podobné veci sú **naozaj hanebné**. Ničia civilizáciu, pričom viac poškrvňujú tých, ktorí ich páchajú, než tých, ktorí týmto bezprávím trpia, a ťažko urážajú Stvoriteľa."

Prečo sa teda Cirkev po 30 rokoch od tohto jasného vyhlásenia znova vracia k problematike ľudského života v samostatnej encyklike? Sú to najmä tieto dôvody:

- ľudia stratili zmysel pre hriech,
- vytváranie zákonov proti životu, demografické problémy
- vojny, masakry, genocída v rôznych častiach sveta,
- ekologické problémy,
- prekvitajúci obchod s drogami,
- enormný nárast a legalizácia potratov,
- propagácia neviazanej sexuality a eutanázie,
- umelé oplodnenie a genetické manipulácie.

Teologicky encyklika vychádza zo známeho biblického príbehu o Kainovi a Ábelovi (Gn 4,2-16), z ktorého robí dôležité závery:

- *človek je náchylný, ale nie predurčený konať zlo (hriech je vždy slobodným rozhodnutím človeka);*
- *Boh nenechá žiaden zločin nepotreštaný;*
- *ani vrah nestráca svoju osobnú dôstojnosť - jej garantom je Boh sám;*
- *hriešnik sa snaží zbaviť zodpovednosti, ale musí znášať dôsledky svojho konania;*
- *každý hriech oslabuje citlivosť človeka na Boha i iného človeka (utlmenie svedomia), dochádza k zotieraniu hranice medzi dobrom a zlom;*
- *dôsledkom tohto všetkého je nutne materializmus, hedonizmus a utilitarizmus.*

Plnú pravdu o hodnote ľudského života podáva Ježiš Kristus: " Prišiel som, aby mali život a aby ho mali v hojnosti. " (Jn 10,10)

Život je zverený človeku ako poklad, ktorý nesmie premárniť, ale má ho ako talent zúročiť.

Absolútnym pánom nad životom človeka je iba B O H .

Aplikovaním týchto kresťanských princípov na aktuálne problémy dneška formuluje pápež v encyklike tieto **podstatné závery encykliky:**

a) "**Nezabiješ!**" má svoju absolútnu a trvalú platnosť.

Priame a úmyselné zabitie nevinného ľudskej bytosti je vždy hlboko nemorálnym činom. Tu pre nikoho niet žiadnych privilégií ani výnimiek. Človek má však právo na sebaobranu, ak ide o životy zverených, je to povinnosť (smrť útočníka nie je priamo chcená).

b) **Trest smrti** - má za cieľ **napraviť neporiadok** spôsobený vinou a **ochrániť spoločnosť**. K poprave sa môže prikrčiť iba v prípade **absolútnej nutnosti**, ak niet iných spôsobov ochrany spoločnosti. Vďaka organizovanosti väznenstva sa dnes takéto prípady však prakticky **vôbec nevyskytujú**.

c) **Potrat** - je odporný zločin.

Umelý potrat je - nezávisle od toho, ako je vykonaný - vedomým a priamym zabitím ľudskej bytosti v počiatočnom štádiu jej života. Priamy potrat, to jest chcený ako cieľ alebo ako prostriedok, je teda vždy vážnym morálnym neporiadkom.

d) **Zákroky na ľudských embryách** - používať embryá na pokusy je prečinom voči ich dôstojnosti ako ľudských osôb. Dovoľené sú iba také zákroky, ktoré rešpektujú život a robia sa kvôli liečeniu, vylepšeniu zdravotného stavu alebo záchrane ohrozeného života.

e) **Eutanázia** - je **čin (aktívna)** alebo **zanedbanie (pasívna)**, ktoré zo svojej povahy alebo v úmysle konajúceho spôsobuje smrť kvôli odstráneniu akéhokoľvek utrpenia.

Eutanázia je vážnym porušením Božieho zákona ako morálne neprípustné dobrovoľné zabitie ľudskej osoby. Možno sa však zriecť "úpornej terapie", to znamená neprimeraných lekárskeho zákrokov, ak je už smrť blízka a neodvratná.

f) **Samovražda** - je vždy **morálne neprípustná** v rovnakej miere ako vražda. Je to **odmietnutie lásky k sebe samému a únik od povinnosti spravodlivosti a zodpovednosti.**

Akéhokoľvek právne normy uzákoňujúce potrat a eutanáziu protirečia prirodzenému zákonu, a teda **sú neplatné. Je povinnosťou každého kresťana postaviť sa proti!!!**

Úlohou kresťana je podporovať život, šíriť kultúru života, nie smrti!

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Prečo nám Boh daroval slobodu, keď vedel, že ju zneužijeme?*
2. *Aké teórie o živote vymyslel človek v snahe zbaviť sa zodpovednosti?*
3. *Je všetko, čo je technicky možné, i dobré a správne?*

4. PRIRODZENÝ MRAVNÝ ZÁKON

Hovorili sme už o jednotlivých filozoficko-etických smeroch, ktoré kladú do popredia niektorú z hodnôt a jej dosiahnutiu prispôsobujú celé svoje konanie. Teraz by sme si povedali niečo o pôvode týchto smerov. Základom mravného konania človeka je **zákon**.

Zákon je vo všeobecnosti smernica pobádajúca k nejakej činnosti alebo zakazujúca činnosť.

Základné rozdelenie zákonov

- a) podľa účinku
 - rozkazujúce, zakazujúce, dovoľujúce, trestné;
- b) podľa pôvodu
 - božské (napr. Desatoro, príkaz lásky)
 - ľudské - cirkevné (napr. Päťsto cirkevných príkazov)
 - svetské (zbierky zákonov);
- c) podľa základu
 - prirodzené (prírodné zákony, prirodzený morálny zákon);
 - pozitívne (tvorcom je človek).

Dnes sa stále častejšie stretávame s názorom, že neexistuje objektívne daný a všeobecne záväzný mravný zákon rozlišujúci dobro od zla. **Mravné hodnotenie ľudských skutkov sa považuje iba za dielo ľudskej civilizácie.** Dokonca i v parlamentoch vyspelých štátov sa radšej hlasuje o mravných zákonoch, než aby sa vyzývalo k ich plneniu.

Pôvodne človek chápal Božie zákony ako súčasť zmluvy medzi Bohom a človekom. Postupom času, ako sa človek vzdaloval od Boha, začal pociťovať mravné zákony ako príťaž a chcel sa ich zbaviť. Potreboval teda spochybniť prirodzený zákon a vytvoril si množstvo vlastných teórií o vzniku morálnych noriem. Spomenieme iba niektoré z nich:

- **Michel Montaigne (16.stor.)** - morálka je výsledok výchovy.
- **Thomas Hobbes (17.stor.)** - morálka je dôsledok zákonov.
- **Jean Jacques Rousseau (18.stor.)** - morálka je vec spoločnej dohody.
- **Bernard Mandeville (18.stor.)** - morálka je vynález mocných na potlačanie slabších.
- **Friedrich Nietzsche (19.stor.)** - morálku zaviedli podvodom na ochranu slabších, a preto ju treba odstrániť.
- **Karl Marx (19.stor.)** - morálne normy sa rodili z potrieb spoločenského života a rozvíjali sa v súlade so stupňom spoločenského rozvoja.

Všetky uvedené názory a teórie sú chybné, pretože považujú za tvorca morálky človeka a spoločnosť, a teda uznávajú aj ich premenlivosť, prispôsobovanie potrebám (relativizmus).

Už sme si rozdelili zákony podľa základu na prirodzené a pozitívne. Budeme sa ďalej zaoberať iba **prírodným mravným zákonom**, pretože iba v mravnom konaní ide o odpoveď človeka na Božie volanie a Božiu lásku. Popri ňom síce k prírodným zákonom patria i fyzické zákony, ktoré sú tiež dané Bohom, ale nepredstavujú mravné konanie človeka.

Skôr ako si bližšie povieme o prirodzenom mravnom zákone, musíme si vysvetliť jeho **pôvod**. Keby sme chceli **hierarchicky usporiadať jednotlivé zákony**, na prvé miesto patrí

* **večný zákon (*lex aeterna*)**, ktorý vyjadruje večný Boží plán stvorenia a spásy. Jeho pôvodcom je sám Boh, ktorý z lásky pozýva každého človeka k účasti na svojom živote. Môžeme teda povedať, že večný zákon je **sám Boh** a zároveň tento zákon je základom všetkých ostatných zákonov;

* **prirodený zákon (*lex naturalis*)**. Večný zákon sa odráža v duši človeka ako zákon prirodzený, vrozený. **Prirodzený zákon je teda "zakódovaný" do každého človeka.** Pekne to vyjadril sv. Tomáš Akvinský: "Prirodzený zákon nie je nič iné, než vtláčenie Božieho svetla do nás." Človek je stvorený na Boží obraz. Má preto v sebe obraz jeho múdrosti, na základe ktorej poznáva vo svojom srdci hlas prirodzeného zákona, ktorý mu ukazuje, čo má konať a čo nie. Teda súčasťou prirodzeného zákona sú všetky mravné zásady a prikázania, ktoré človek dokáže rozpoznať svojím rozumom. Patrí sem najmä všeobecná zásada známa každému človeku: "**Konaj dobro a chráň sa zla!**". Z toho vyplývajú i všetky prikázania Desatora.

K charakteristickým vlastnostiam prirodzeného zákona patria:

- a) všeobecnosť - platí všade, vždy a pre všetkých ľudí, je dostatočne známy;
- b) nemeniteľnosť - keďže zlo nikdy nemôže byť dobrom, ani prirodzený zákon "konaj dobro a chráň sa zla" sa nemôže zmeniť;

* **pozitívny zákon** - Už sme spomínali, že ide o zákon **vyjadrujúci vôľu zákonodarcu**. Jeho úlohou má byť rozvinúť a aplikovať prirodzený zákon na všetky okamihy ľudského života. Podľa toho, kto je autorom, delíme pozitívne zákony na božské a ľudské. Kódexom pozitívneho božského zákona je Sväté písmo, ktorého autorom je sám Boh.

Teraz porovnáme prirodzený mravný zákona pozitívny ľudský zákon a vyjadríme ich vzájomný vzťah. **Prirodzený zákon sa líši od pozitívneho:**

- a) svojím **predmetom** :
 - prirodzený - rozoznáva **činy dobré a zlé,**
 - pozitívny - rozoznáva **dobré, zlé i mravne ľahostajné** (napr. platenie daní, školské zákony...);
- b) svojím **podmetom** :
 - prirodzený - vzťahuje sa na **všetkých ľudí bez výnimky;**
 - pozitívny - vzťahuje sa iba na **poddaných zákonodarcu** napr. zákony vydané NR SR platia iba na Slovensku);
- c) svojou **vlastnosťou**:
 - prirodzený - je **nemeniteľný**, všade rovnaký;
 - pozitívny - **meniteľný**, rôzny v každom štáte;
- d) svojím **vyhlásením** :
 - prirodzený - je v nás od narodenia, **zvlášť sa nevyhlasuje;**
 - pozitívny - musí byť **vyhlásený slovom a písmom;**
- e) svojou **sankciou** :
 - prirodzený - má dva druhy sankcií:
 - **časná** (nedokonalá) - už počas života;
 - **večná** (dokonalá) - v budúcom živote - (očisťec má charakter časnej sankcie, ale v budúcom živote);
 - pozitívny - sankcia je daná **trestným zákonom.**

Na záver musíme povedať, že prirodzený zákon dopĺňajú a konkretizujú pozitívne zákony. **Pozitívne zákony**

- a) **nesmú odporovať** prirodzenému zákonu. Ak sú v rozpore, "treba viac poslúchať Boha ako ľudí", a teda kresťan nesmie takýto zákon poslúchať. Napríklad uzákonenie potratu či eutanázie;
- b) musia byť **spravodlivé**. Nesmú napríklad uzákoňovať vykorisťovanie;
- c) musia byť **uskutočniteľné**. Teda nesmú klásť na človeka nesplniteľné povinnosti a záväzky.

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Prečo sú uvádzané teórie o vzniku morálnych noriem nesprávne?*
2. *Ako sa mám zachovať ako kresťan v prípade schváleného zákona o potrate prípadne o eutanázii?*
3. *Obmedzuje zákon slobodnú vôľu človeka?*
4. *Ako by vyzeral svet, keby neexistovali žiadne zákony, predpisy a nariadenia?*

5. PRAMENE MRAVNOSTI ĽUDSKÉHO SKUTKU

Doteraz sme hovorili všeobecne o mravnosti ľudského skutku a hľadali sme **objektívny** pôvod mravnosti. Mravné hodnotenie skutku má však aj svoju **subjektívnu** stránku, ktorá významne ovplyvňuje celkové posúdenie mravnosti. Ide o tri faktory:

1. **predmet** skutku,
2. **okolnosti**, za ktorých bol skutok vykonaný,
3. **cieľ**, ktorý hovorí o motíve skutku (patrí síce tiež medzi okolnosti, ale pre jeho dôležitosť budeme o ňom hovoriť samostatne).

P r e d m e t

Je to **morálna podstata** skutku, nie fyzická. Teda nie ukradnutá vec (fyzický predmet), ale neoprávnené prisvojenie si niečoho (krádež).

Morálny predmet môže byť :

- a) **dobrý** - ak je zhodný s pravidlom mravnosti (napr. pomoc chorým);
- b) **zlý** - ak je v rozpore s pravidlom mravnosti (napr. vražda, krádež);
- c) **indiferentný** (mravne ľahostajný) - ak sám v sebe nemá žiaden vzťah k pravidlu mravnosti (napr. jedenie, oddych).

Fyzický predmet môže byť iba morálne **indiferentný** (napr. stoeurová bankovka nemôže byť sama osebe dobrá ani zlá, na dobro či zlo ju môže použiť iba **človek**).

O k o l n o s t i

Sú to podmienky ľudského skutku, ktoré môžu meniť jeho morálnu podstatu (subjektívnu zodpovednosť človeka za čin). Môžeme si ako príklad uviesť príbeh z Evanjelia (Lk 21,1-4), kde Ježiš vyzdvihuje skutok chudobnej vdovy, ktorá dala do chrámovej pokladnice nepatrnú almužnu, ako mravne hodnotnejší než skutky bohatých. Ona totiž dala to posledné, čo mala, a to je znakom veľkej lásky, kým boháči darovali zo svojich prebytkov.

Okolnosti delíme do niekoľkých skupín charakterizovaných opytovacími zámenami:

KTO - kto urobil daný skutok, či to bol človek vzdelaný, náležito poučený, alebo nevzdelaný, ktorý to urobil z nevedomosti.

ČO - otázka kvality veci. Napr. krádež je objektívne zlá. Je však rozdiel, či ukradnem neposvätené hostie, čím poruším spravodlivosť, alebo posvätené, čím sa z obyčajnej krádeže stáva svätokrádež. Ide už nielen o porušenie spravodlivosti, ale aj úcty k Bohu.

KDE - miesto činu. Je rozdiel, či niekoho ohovárať v malej spoločnosti, alebo verejne cez masmédiá, a tým hrubo znevážim jeho dobré meno.

AKÝMI PROSTRIEDKAMI - nie všetky možné prostriedky sú i dovolené. Napr. ak sa chcem dostať na vysokú školu, je rozdiel, či to dosiahnem poctivým štúdiom, alebo úplatkami, lžou a protekciou.

AKO - roztržito, z nedbalosti alebo premyslene s chladnou hlavou. Je rozdiel, či zabijem dieťa, ktoré mi znenazdajky skočí pod auto, alebo plánujem premyslenú vraždu.

KEDY - otázka času, či to bolo pred alebo po napomenutí. Napr. či došlo k nedodržaniu bezpečnosti v chemickom laboratóriu pred poučením o predpisoch, alebo po ňom.

C i e ľ

Predstavuje **úmysel človeka, motív konania** (čo chce človek skutkom dosiahnuť). Každé ľudské konanie má nutne nejaký cieľ. Aj keď samotný cieľ dosiahneme až ako výsledok činnosti (teda na konci), je prvou vecou, ktorú má konajúci na mysli. Je teda **hybnou silou** jeho konania.

Cieľ má zásadný vplyv na každý skutok, pretože žiaden skutok človeka nie je bez cieľa. Človek však bol stvorený pre Boha, a preto každá jeho činnosť by mala byť zameraná na **Boha ako na posledný cieľ**.

Cieľ prípadne okolnosti môžu i zásadne zmeniť hodnotu skutku:

a) Indiferentný skutok môže úmysel urobiť dobrým alebo zlým.

Keďže neexistuje ľudský čin bez úmyslu, ak človek tento čin koná, už **nemôže byť indiferentný**. Napr. jedenie je samo osebe indiferentné. Ak jem preto, aby som mohol žiť a slúžiť iným, mení sa na **dobré**. Ak však jem iba pre pôžitok a rozkoš, prejedám sa a škodím si na zdraví, skutok sa stáva **zlým**.

b) Skutok predmetne dobrý môže úmysel zlepšiť alebo zhoršiť.

Ak je dobrý cieľ a dobrý skutok, dochádza k vylepšeniu, pozdvihnutiu jeho morálnej hodnoty. Naopak pri dobrom skutku, ale zlom cieľi prichádza k zníženiu alebo i úplnému zničeniu jeho mravnej hodnoty. Napr. ak niekomu pomôžeme pri autohavárii z lásky k človeku a Bohu (nie iba preto, že to predpisuje zákon), nastáva zlepšenie skutku. Ak je však motívom iba to, aby ma druhí videli a chválili, hodnota skutku klesá. Ak je chvála iných jediným motívom konania, skutok sa môže stať i zlým. Typickým príkladom z Evanjelia je príbeh o modlitbe farizeja a mýtnika (Lk 18,9-14). Teda zlý úmysel môže znehodnotiť i tak svätú vec, akou je modlitba.

c) Zlý skutok nemôže ani najlepší úmysel urobiť dobrým.

Naopak, môže sa zlým cieľom stať ešte horším (napr. ak niekto kradne, aby si mohol kúpiť drogu). Neplatí teda nikdy zásada "Účel svätí prostriedky" (nemôžem napr. niekoho zabiť, aby som iným pomohol).

Na záver treba ešte zdôrazniť, že v katolíckej mravouke nie je hriechom iba samotný vykonaný skutok, ale už **vedomé a slobodné rozhodnutie sa pre zlo** (čiže proti Bohu). V tomto zmysle treba chápať i evanjeliový výrok: "*Každý, kto na ženu hľadá žiadostivo, už s ňou scudzoložil vo svojom srdci.*" (Mt 5,28).

Doteraz sme hovorili o **prirodzenej morálnej hodnote** skutku. Popri nej však existuje i **nadprirodzená hodnota**, ktorá robí skutok záslužným u Boha.

Záslužné pre večný život (nadprirodzený charakter) sú iba skutky konané v zhode s Bohom, teda v stave milosti posväcujucej (bez ťažkého hriechu).

Napríklad človek, ktorý žije trvalo v hriešnom zväzku so ženou, môže objektívne robiť veľa dobrého - stavať kostoly, organizovať rozsiahlu charitatívnu činnosť, ale to všetko z hľadiska záslužnosti pre večný život preňho nemá hodnotu, pokiaľ vedome a dobrovoľne žije v hriechu.

Hovoríme síce o záslužnosti, no vieme, že spása je **dar Božej milosti**, ktorý však musí byť sprevádzaný ľudskou snahou (nemožno nikoho spasiť proti svojej vôli). Evanjelium hovorí, že cesta k odmene vedie vždy cez **motív lásky**, a nie cez zisťnosť a vypočítavosť (konať dobro iba preto, aby som bol spasený, zo strachu pred zatratením). **S Bohom nemožno obchodovať** (niečo za niečo), **Boha možno len milovať!**

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Prečo nemôže byť žiadny skutok človeka ako celok indiferentný?*
2. *Môžu byť i oddych a zábava skutkami záslužnými pre večnosť?*
3. *Je nutné, aby som pri každom dobrom skutku mal výslovne na mysli jeho zameranie na Boha, posledný cieľ?*
4. *V našej spoločnosti sa až príliš často stretávame s protekcionárstvom. Aký je váš pohľad na tento problém?*
5. *Ako sa má zachovať matka, ktorej lekári predpovedajú mimoriadne ťažký pôrod, ktorý nemusí prežiť?*

6. SVEDOMIE

"Svedomie je najskrytejším vnútrom a svätýňou človeka, kde je sám s Bohom, ktorého hlas sa mu vo vnútri ozýva." (Gaudium et Spes č.16)

Svedomie je teda spoluprácou, stretnutím medzi Bohom a človekom. Toto stretnutie vystihuje aj latinský pojem svedomia - **conscientia**, čo znamená spoluvedomie, teda vedomie človeka s Bohom.

Svedomie je **tajomný zmysel vo vnútri človeka**, ktorý

- a) umožňuje človeku **rozoznať dobro od zla** ;
- b) hovorí o **vine a treste** ;
- c) **nabáda k dobrému**.

Svedomie je **najbližšia subjektívna norma mravnosti**, kde sa aplikujú **všeobecné zásady** na **konkrétny skutok**. **Je volaním, ktorým sa Boh obracia na mňa v tomto okamihu!**

Na základe logického postupu rozumu si človek robí pre seba určitý záver. Tento myšlienkový postup prebieha veľmi rýchlo a človek si ho zvyčajne ani neuvedomuje, no predsa je nutný, aby sme prišli k záveru:

Príklad 1

1. Dobro treba konať. (všeobecná zásada)
2. Modlitba je dobrá. (všeobecná zásada ako výsledok výchovy, formovania svedomia)
3. **Každý deň sa budem modliť**. (konkrétny záver pre moju osobu, hovorí o osobe, čase...)

Príklad 2

1. Zla sa treba chrániť.
2. Každá lož je zlá.
3. Ani teraz nesmiem klamať.

Svedomie je v súlade s objektívnymi zákonmi iba vtedy, ak je **správne formované**. Formovanie svedomia sa deje pomocou výchovy, vzdelávania i osobného záujmu. Tieto jednotlivé spôsoby sú špecifické pre rôzne vývinové štádiá človeka:

- *V útlom veku* je u dieťaťa najdôležitejšia výchova a vytváranie návykov. Dieťa **napodobňuje** rodičov, ktorí sú preň jedinou a absolútnou autoritou.
- *V predškolskom veku* už treba dieťa viesť k určitej povinnosti, a tým aj **zodpovednosti** za svoje konanie, za súrodencov i kamarátov. Hoci dieťa ešte nie je schopné spáchať hriech, treba ho učiť rozoznávať dobro od zla.
- *Asi okolo 10. roku* je už dieťa po stránke morálnej **plne zodpovedné** za svoje konanie, môže už spáchať i ťažký hriech.
- *V období dospievania* preberá mladý človek iniciatívu za svoju formáciu a dôležitý je tu najmä **osobný záujem a túžba po pravde**.

Vplyvom výchovy, prostredia i vrodenej danosti nedochádza vždy k správne formovaniu svedomia. Preto sa stretávame i s nesprávnymi, **bludnými druhmi svedomia**, ktoré vychádzajú z nesprávnych zásad, a preto vedú i k mylným záverom:

- a) **Laxné svedomie** - príliš voľné. Človek nevidí hriech takmer v ničom. V extrémnych prípadoch môže viesť k úplnej morálnej otupenosti - človek už necíti žiadne výčitky svedomia (napr. masoví vrahovia, teroristi,

karieristi...). Príčinou laxného svedomia býva zlá výchova, silné vášne, ktorým sa človek podriaďuje, a dlhodobé zotrúvanie v hriechu.

- b) **Škrupulózne svedomie** - príliš úzkostlivé. Človek vidí hriech i tam, kde v skutočnosti neexistuje. Človek s takýmto svedomím veľmi trpí, pretože chce konať správne, ale stále sa bojí a má výčitky, že urazil Boha. Tie však sú neopodstatnené a zbytočné. V extrémnych prípadoch môže dôjsť až ku psychickému narušeniu.

Jediným liekom je absolútna poslušnosť spovedníkovi!

Príčinou škrupulózneho svedomia je vrozená precitlivenosť, labilný nervový systém, často i dedičná zaťaženosť. Naproti tomu **správne svedomie** citlivo rozpoznáva hriech.

Zvláštnym darom je **jemné svedomie**, ktoré je veľmi citlivým barometrom upozorňujúcim človeka i na najmenšie odtienky hriechu. Na rozdiel od škrupulózy však ide o hriechy a nedokonalosti, ktoré **skutočne existujú**.

Po tomto vysvetlení je aktuálna otázka závažnosti svedomia:

Kedy mám konať podľa svojho svedomia a kedy nie?

Odpoveď vyplýva zo 14. hlavy listu sv. Pavla apoštola Rimanom, v ktorom jasne vyzýva **konať vždy podľa svojho svedomia**. **Všetko, čo konáme proti svojmu svedomiu, je hriechom**.

Teda či človek pozná objektívnu pravdu alebo či sa i napriek svojej snahe mýli, je správne, keď miluje a robí dobro, nenávidí zlo a vyhýba sa zlu.

Každého človeka bude Boh súdiť podľa jeho vlastného svedomia.

Treba však pripomenúť, že cez človeka sa má uskutočňovať pravá Božia vôľa, vyjadrená v zákonoch platných pre všetkých. Preto je neustále nutné formovať si svedomie podľa zjavenej a poznanej pravdy. Dnes často bežný postoj: "Nechcem nič vedieť, aby ma to nezaväzovalo vo svedomí", je nesprávny a môže viesť k tzv. **zavinenej nevedomosti**, ktorá nie je malým previnením.

Napriek tomu, že svedomie má subjektívny charakter, stretáva sa i so spoločenstvom ľudí, a to v dvojakom zmysle:

- a) Musím **rešpektovať svedomie každého človeka**, i keď sa nezhoduje s mojím. **Nikoho nemôžem nútiť konať proti svedomiu!**
- b) Podľa možnosti sa musím chrániť toho, aby konanie založené na rozhodnutí môjho vlastného svedomia nebolo **pohoršením pre iných**.

Aj súčasná Cirkev sa veľmi jasne vyjadrila k problému svedomia v dokumentoch 2.vatikánskeho koncilu:

"V hĺbkach svedomia človek odкрýva zákon, ktorý si sám nedáva, ale ktorý je povinný poslúchať. Jeho hlas ho neprestajne vyzýva milovať a konať dobré a chrániť sa zlého. A keď treba, zaznieva v srdci: Toto rob a tamtoho sa varuj!, lebo človek má v srdci od Boha vpísaný zákon a práve v poslušnosti tomuto zákonu sa prejavuje jeho dôstojnosť. Podľa neho bude aj súdený."

(Gaudium et Spes č.16)

NÁMETY NA DISKUSIU:

1. *Môže sa človek dostať do takej situácie, z ktorej by nebolo iné východisko iba hriech?*
2. *Ako má človek postupovať, ak má pochybujúce svedomie a nevie sa rozhodnúť?*
3. *Čo má robiť ten, kto má laxné, prípadne škrupulózne svedomie?*
4. *Podľa akého svedomia máme teda konať?*

7. ASKETIKA

Predstavy dnešných ľudí o svätosti sú do značnej miery deformované. Svedčí o tom i táto príhoda:

"Katechéta sa pýta detí, kto z nich by chcel byť svätý. Všetci rozpačito hľadajú do lavíc, nič nehovoria. Anička sa bojí, že bude pre ostatných terčom posmechu. Peter dokonca povie, že on nechce byť svätý. Nato katechéta zmení taktiku a pýta sa ho: Peter, chceš byť čestný a spravodlivý? Chceš vždy hovoriť pravdu? Vedel by si brániť slabého a nevinného? A tak mu postupne vymenoval rôzne cnosti. Na všetko dostal jednoznačnú odpoveď: ÁNO. Vtedy katechéta povedal: Peter, keby si toto všetko zachoval, bol by si svätý. Lebo svätý znamená dobrý, čestný, spravodlivý, čnostný človek. Potom už každý v triede chcel byť svätý."

Ľudia všetkých čias, civilizácií a kultúr vždy túžili po dokonalosti a hľadali cesty, ako ju dosiahnuť. Cesta k dokonalosti, pripodobneniu sa Bohu, je cestou každého kresťana - počas dvetisícročnej histórie Cirkvi i dnes.

Veda, ktorá nás učí o ceste kresťanskej dokonalosti, sa nazýva asketika.

Často sa stretávame s názorom, že asketika, ovládanie sa a čnostný život je cesta určená iba pre úzky okruh vyvolených - svätcov, ktorí preto majú zvláštne predpoklady. Pravdou je, že asketika a snaha o dokonalosť je základnou povinnosťou každého kresťana.

Problémom pre mnohých zostáva predstava svätosti, nezriedka ovplyvnená historickým pohľadom, životopismi či filmami. Iste nikto z nás nemôže úplne napodobňovať nejakého stredovekého svätca či sväticu. Skúsme si preto charakterizovať **svätosť dneška**:

- **Radosť zo života**

Sv. Filip Neri povedal, že veselých ľudí možno ľahšie dostať na dobrú cestu ako smutných. Tiež mal vo zvyku hovoriť: "Smutní svätí sú smutní, teda problematickí svätí."

- **Svätí laici**

Dnešný svet potrebuje veľa svätých laikov. Cirkev vždy zdôrazňovala, že každý kresťan sa musí snažiť o dokonalosť. V minulosti sa však vytvoril názor, že svätosť sa týka iba kňazov, rehoľníkov a pustovníkov. Svedčí o tom i zoznam svätcov Cirkvi, v ktorom sú laici skôr výnimkou. Práve laici sú dnes zvlášť povolani, aby vydávali svedectvo o Kristovi svojím životom v rodine, zamestnaní, v škole...

- **Svätosť v meste, nie iba na púšti**

V prvých časoch Cirkvi kresťania túžiaci po svätosti pokladali púšť alebo ústranie kláštora za ideálne miesto pre život pokánia a spojenia s Bohom. Platilo tu heslo: "**Uteč a mlč!**", teda uteč zo sveta a zameraj sa iba na rozhovor s Bohom a svoje osobné zdokonaľovanie.

Dnes vystupuje do popredia heslo: "**Zostaň a hovor!**", teda zostaň vo svete, vo svojej rodine a starostiach bežného života a pritom vydávaj svedectvo o Bohu. Hovor o ňom svojím príkladným životom i slovom ľuďom, ktorí stratili zmysel pre dobro, krásu, pre vznešené hodnoty, všimaj si ich bolesti, buď ochotný ich vypočuť a pomôcť im. To však neznamená, že popri aktivite nie je nutné vytvoriť si čas pre vnútornú samotu - kúsok **púšte uprostred mesta**, aby sme nestratili spojenie s Bohom, ale neustále čerpali z neho silu a pokoj potrebný pre službu. Nesprávny je tiež názor, že klasický rehoľný život už patrí minulosti. Ústranie, ba i klauzúra majú svoje trvalé miesto i v súčasnej Cirkvi, no takéto životy vyžaduje zvláštne povolanie od Boha.

- **Nadobudnutá svätosť**

Mnohí ľudia zastávajú názor, že svätosť je vrodená, predurčená. Napomáhajú tomu i staršie životopisy svätých, ktoré ich vykresľujú ako ideálnych ľudí bez chýb, problémov a pokušení. Takáto predstava je príliš vzdialená a mnohým sa javí ako úplne nedostupná. Dnes ľuďom imponuje svätý, ktorý sa takým nenarodil, ale v spolupráci s Božou milosťou sa takým stal, hoci sa musel postupne zbavovať svojich chýb a prekonávať nemalé problémy. Svätosť je teda **nadobudnutá** a každého z nás Boh povoláva stať sa svätým. Záleží iba na nás, ako spolupracujeme s jeho milosťou.

- **Umŕtvovanie**

Umŕtvovanie je iba **prostriedok**, cieľom je dokonalosť. Svätí každej doby ho používali, zmenili sa iba formy. Zatiaľ čo v stredoveku to boli rôzne spôsoby telesného trýznenia (napr. sv. Benedikt Labré si choval v šatách blchy, sv. František z Assisi si neodháňal muchy z tváre), dnes sa uprednostňuje tzv. horizontálne umŕtvovanie - z lásky k Bohu sa obetovať v službe bratom. Bez motívu lásky k Bohu sa každé umŕtvovanie stáva nezmyselným, ba často i škodlivým.

I dnes umŕtvovanie patrí do duchovnej výzbroje Cirkvi - vedieť ovládnuť svoj zrak, chuť, jazyk, svoje naruživosti a vášne či jednoducho prakticky mať rád ľudí, ktorí sú mi nesympatickí.

- **Miluj svoje telo**

Človek je **jednotou tela i duše**, preto medzi nimi má byť spolupráca. Aj otcovia na 2.vatikánskom koncile prehlásili, že "človek nesmie pohŕdať svojím telesným životom. Práve naopak, musí pokladať svoje telo za dobré a mať ho v úcte, pretože ho stvoril Boh a má byť vzkriesený v posledný deň." (Gaudium et Spes 14) Kresťanstvo sa nestotožňuje s predstavou duše uväznenej v tele, z ktorého sa snaží oslobodiť. Telo teda nie je princípom zla, ale má pomáhať duchovnosti človeka na ceste k spáse.

- **Svätosť a osobnosť**

Každý svätý je veľdielom Božej milosti. Preto je každý jedinečný a neopakovateľný. Podstata kresťanskej svätosti je v nasledovaní Krista a svätých. Nasledovanie však neznamená "kopírovanie" nejakého svätca, ale zvláštnosť jeho štýlu života má byť podnetom pre jeho nasledovanie po vlastnej originálnej ceste k dokonalosti.

- **Voľná modlitba, rozjímanie**

Modlitba je skutočná, ak je naša, ak ňou dokážeme vyjadriť to, čo cítime a prežívame, a takto sa spájame s Bohom. Preto sa v dnešnej dobe kladie dôraz na **modlitbu vlastnými slovami**. To však neznamená, že "klasické modlitby" tu už nemajú miesto - práve ony tvoria bohatstvo Cirkvi nahromadené počas stáročí.

- **Štúdium duchovnej literatúry**

Dôležité je hlavne čítanie Svätého písma, ale i ďalších kníh, kde môžeme nájsť solídnu potravu pre duchovný život a prehĺbiť si svoju vieru.

V súčasnej asketike sa však stretávame i s jej **deformáciami**. Je tu nebezpečenstvo, že sa usilujeme často viac o dokonalého človeka ako o dokonalosť kresťana. Dávame väčší význam ľudským faktorom a podceňujeme Božie hodnoty svätosti. K tomu nás nabádajú i mnohé vplyvy indických náboženstiev a orientálnych praktík. Hlavným činiteľom a vzorom na ceste k svätosti a dokonalosti kresťana musí byť Ježiš Kristus. Ináč duchovné vedenie nahradíme psychológom, spovedníka lekárom, učenie Cirkvi názorom verejnosti, duchovné cvičenia starostlivosťou o hygienu tela i duše a čnosť poslušnosti a trpezlivosti kultom anarchistickej slobody. Táto cesta síce vedie k ideálu akéhosi "nadčloveka", ale rozhodne nie k svätosti.

Dosiahnuť dokonalosť iba vlastnými silami - bez Boha - je nemožné !

O duchovný život musíme prosieť, ako keby všetko záviselo iba od Boha, a súčasne vyvinúť snahu a pracovať, ako keby všetko záviselo iba od nás.

Cesta dokonalosti nie je jednoduchá, bez problémov. Je to cesta ťažká, cesta kríža. Každý človek sa však musí **sám rozhodnúť**, akou cestou sa vydá. Mladý človek by mal byť vždy otvorený pre Božie volanie, či už k rehoľnému životu, alebo životu v manželstve.

Teória asketiky, overená v histórii Cirkvi nespočítaným množstvom rehoľníkov, kňazov ale i laikov, rozoznáva **na ceste k dokonalosti tri etapy**:

a) **Očistná cesta**

Je to cesta začiatocníkov, ktorí sa snažia nadobudnúť solídne vedomosti o **základných kresťanských pravdách**. Bojujú proti **smrteľnému hriechu** a snažia sa umŕtvovať nezriadené vášne.

b) **Cesta osvietenia**

Na tejto sa nachádzajú pokročilí. Ich snahou je vyhýbať sa **všednému hriechu** a nadobúdať **kresťanské čnosti**.

c) Cesta zjednotenia

Je charakteristická takmer úplnou odovzdanosťou do Božej lásky a bojom proti nedokonalostiam.

Jednotlivé etapy však nemožno presne vymedziť. Dôležité je uvedomiť si, že pre spásu človeka nie je podstatné, v ktorej etape dokonalosti sa práve nachádza, ale ako sa úprimne snaží.

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Považujete stredoveké spôsoby askézy za správne?*
2. *Čo by ste poradili priateľovi, ktorý by chcel začať s tvrdou askézou a umŕtvovaním podľa vzoru stredovekých svätcov?*
3. *V čom je rozdiel medzi indickými praktikami ovládania sa a kresťanskou askézou?*
4. *Aké spôsoby askézy vám vyhovujú, s čím máte už dobré skúsenosti?*

8. ČNOSTI

V ľudskom konaní rozoznávame **štyri modely správania**:

- a) **Reflex** - je **vrodená** reakcia ľudí i zvierat na určitý podnet. Nezávisí od vôle a vedomia človeka.
- b) **Automatizmus** - podobná reakcia ako reflex, ale nie vrodená. Človek má pre ňu iba vlohy, ktoré však treba **cvikom rozvíjať**. (napr. chôdza, jazda na bicykli, plávanie, riadenie auta). Znamenajú pre človeka veľkú úsporu energie - nemusí sa na tieto činnosti sústrediť.
- c) **Zvyk** - je vyššia forma automatizmu, prebieha však už pod kontrolou **rozumu a vôle** (zvykom môže byť spôsob správania sa, myslenia, postojov, ale i viery). Existuje však i množstvo **zlovykov**, s ktorými človek často bojuje po celý život.
- d) **Čnosť** - je konanie, ktoré zapája rozum, cit, vieru, slobodnú vôľu, schopnosť konať správne v danej situácii. Nejde tu o zisk a blaho jednotlivca - naopak, čnostný život sa nadobúda **proti prirodzenosti človeka**, poznačenej dedičným hriechom. Preto vyžaduje enormné úsilie a tvrdý tréning.

*Význam čnosti pre blažený a šťastný život človeka pochopili už grécki filozofi. Sokrates stotožnil čnostný život s poznáním: "Kto raz pozná dobro, už nemôže konať zlo!" Aristoteles už kladie viac do popredia **pevnú vôľu** - čnosti sú výsledkom tvrdého nácviku, ktorý vyžaduje cieľavedomý výchovný proces. Podľa neho je každá čnosť zdravým rozumovým **stredom medzi dvoma extrémami**. (Např. opatrnosť je stred medzi trúfalým riskovaním a ustrašeným zanedbaním dobra).*

Kresťanstvo prebralo antickú predstavu čnostného života, avšak obohatilo ho o motiváciu - **lásku a konečný cieľ človeka**. V každom prípade v stredovekej etike predstavovali čnosti **pozitívny model správania** čerpajúci zo samotného Evanjelia. Neskôr sa však začalo viac zdôrazňovať očisťovanie sa od hriechov a nedokonalostí a pozitívny aspekt etiky sa zanedbal. Isteže, zbavovať sa hriechov je nutnosť, no súčasne je potrebné naplniť život človeka pozitívnym čnostným životom, službou druhým. Iba pozitívna angažovanosť v duchu Evanjelia umožňuje človeku prijať s láskou a odvahou ponuku Boha Stvoriteľa na pretváranie sveta. A to je úloha každého z nás. Istá legenda hovorí o robotníkovi, ktorí si prišiel prevziať odmenu za prácu v záhrade. Na otázku, čo robil, odpovedal: "Dodržiaval som všetky príkazy a upozornenia - nešliapal som po tráve, netrhal som kvetiny, nebil som robotníkov ani som ich nezdržoval v práci." Jeho pracovný výkon však nebol žiadny, a preto nedostal žiadnu odmenu.

Čo je teda čnosť?

Čnosť je trvalá a pevná dispozícia konať dobro. Dovoľuje človeku nielen konať dobré skutky, ale i vydávať zo seba to najlepšie. (Katechizmus Katolíckej Cirkvi 1733).

Čnosti sa tradične rozdeľujú na dve veľké skupiny:

- a) **nadprirodzené** - čiže vliate Bohom do človeka. Patrí sem **viera, nádej a láska**, ktoré nazývame i **Božské čnosti**;
- b) **prirodzené** - sú výrazom prirodzenosti človeka, vytvárajú dokonalého človeka, človeka na obraz Boží.

K prirodzeným čnostiam patria predovšetkým **štyri kardinálne čnosti**. Ak sa nazývajú kardinálne (základné, oporné), to neznamená, že sú najdôležitejšie alebo najväčšie, ale že spoluúčinkujú pri formovaní a účinkovaní ostatných čností, ktoré sú z nich odvodené.

1. **m ú d r o s ť** (nazýva sa aj rozumnosť, opatrnosť)

Je to čnosť, ktorá dáva schopnosť rozumu, aby v každej situácii vedel rozpoznať dobro a aby vedel vždy vybrať správne prostriedky na dosiahnutie dobra.

Skutočná rozumnosť spočíva v zachovávaní Božej vôle. Sám Pán Ježiš nás o tom učí slovami: *"A tak každý, kto počúva tieto slová a uskutočňuje ich, podobá sa **múdremu mužovi**..."* (Mt 7,24)

Keď zomieral veľký španielsky spisovateľ Lope de Vega, ľudia mu hovorili: "Môžete zomrieť šťastný. Svet na vás nezabudne, vojdete do dejín ako veľký človek." On však odpovedal: "Teraz už uznávam, že pred Bohom je iba ten veľký, kto má dobré srdce. Ako rád by som teraz dal všetky úspechy svojho života za to, aby som mohol urobiť o jeden dobrý skutok viac." Prečo často pochopíme pravú múdrosť života až na jeho konci?

2. spravodlivosť

Je to dobro, ktoré má byť rozdelené medzi ľuďmi rovnako. Sv. Tomáš Akvinský ju definoval takto:

"Trvalá ochota dať každému to, na čo má právo."

Spravodlivý človek teda dá každému, čo mu podľa práva patrí. Spravodlivosť musí byť však vždy doplnená láskou, ktorá je schopná zrieknuť sa svojho v prospech druhého. Zatiaľ čo spravodlivosť stanovuje hranicu medzi mojím a cudzím, láska je bez hraníc - chce dať čo najviac bez ohľadu na seba.

Aký má teda byť správny vzťah medzi spravodlivosťou a láskou?

Odpoveď nájdeme u sv. Jána: "Kto nekoná spravodlivo, nie je z Boha, ani ten, kto nemiluje svojho brata." (Jn 3,10)

Z toho vyplýva, že medzi spravodlivosťou a láskou **nie je rozpor**, ale že sa **vzájomne dopĺňajú**. Spravodlivosť určuje správny, čiže spravodlivý smer láske. Riadi ju, aby sa uskutočňovala v každom čase a voči každému. Napríklad ak rodičia deťom všetko dovoľia a všetko dajú, ich láska nie je spravodlivá, pretože ohrozuje dobro detí.

Nezriadená láska je teda porušením spravodlivosti! Otázne je, či takáto láska si ešte vôbec zaslúži nazývať sa láskou.

3. statočnosť

Posilňuje človeka, aby pri konaní dobra zaujímal správny postoj k ťažkostiam a nebezpečenstvám. Pomáha tiež nájsť správny stred medzi bojzlosťou a trúfalosťou.

Veľmi dôležité je byť statočný, ak ide o vyznanie viery, ak musíme žiť v skazenom prostredí a pritom zostať verní, ak máme vytrvať na ceste k dokonalosti. Dôležité je uvedomiť si, že statočnosť, ako i všetky čnosti, je **dar od Boha** a nespoliehať sa iba na svoje vlastné schopnosti, ale viac dôverovať Bohu, ako to hlása sv. Pavol: *"Všetko môžem v Tom, ktorý ma posilňuje."* (Fil 4,13)

4. miernosť

Je to čnosť, ktorá reguluje záľuby zmyslov silou rozumu a vôle. Bráni tomu, aby telo a cit vládli v človeku nad duchom, teda prevráteniu hodnotového systému. Typickým ignorovaním čnosti miernosti je hedonizmus, stavajúci za motív konania človeka zmyslovú príjemnosť a rozkoš. Súčasný svet je, žiaľ, plný príkladov ľudských trosiek, ktoré nemiernosťou dospeli k otrockej podriadenosti voči alkoholu, drogám, sexu...

Okrem kardinálnych čností existuje ešte celý rad ďalších, ktoré sú z nich odvodené. Zvykneme ich deliť do dvoch veľkých skupín:

- a) **osobné** - orientované na jednotlivca (napr. zbožnosť, nezištnosť, čistota, skromnosť, predvídavosť...);
- b) **sociálne** - orientované na spoločnosť (napr. milosrdenosť, vďačnosť, taktnosť, priateľskosť, vernosť...).

Na záver stojí za to spomenúť čnosť **pokory**, charakteristickú pre všetkých svätcov i významných ľudí, ktorí boli v histórii prínosom pre ľudstvo.

Každý múdry človek si uvedomuje, že vlada nad inými neznamená neobmedzenú moc, ale službu (z lat. minister = služobník, pápež má titul Servus Servorum Dei, čo znamená sluha sluhov Božích). Rovnako mnohí významní vedci si na vrchole svojho poznania plne uvedomovali svoju nedokonalosť a podriadenosť Tvorcovi všetkého. Uvedieme iba niektoré príklady:

Karl von Linné (18.stor.), botanik:

"Videl som prechádzať popri sebe večného, nekonečného, vševediaceho a všemohúceho Boha a z úcty som padol na kolená."

Thomas Alva Edison (19.-20.stor.), vynálezca, továrnik:

"Mám neobyčajnú úctu a obdiv voči každému inžinierovi, najmä voči najväčšiemu z nich - Bohu."

Hans Speman (20.stor.), nositeľ Nobelovej ceny za zoológiu:

"Vo svojej experimentálnej práci mám často pocit, že viem dialóg, pričom môj Partner je oveľa múdrejší než ja. Pred touto obrovskou skutočnosťou bádateľ znova a znova pociťuje hlboký a úctivý úžas."

Max von Laue (20.stor.), nositeľ Nobelovej ceny za fyziku:

"Pokorne sa kloníme pred nesmierne Veľkým, úžasne Mocným, pred večne Neviditeľným a nikdy Nepochopiteľným."

Teda všetci títo veľkí ľudia sa nepovažovali za vrchol myslenia a vedy, ale uznávali nad sebou vyššiu ideu - Boha.

Pokora je uznanie vyššej idey a podriadenie sa jej. V človeku prebieha v troch fázach:

- a) **poznanie** idey, ktorá ho prevyšuje;
- b) uznanie jej **nadradenosti**;
- c) snaha o jej **realizáciu** v živote.

Pokora teda vyžaduje **rozumové podriadenie sa idej**, nie slepú vieru a poslušnosť. Pokorné uznanie niekoho vyššieho **neponižuje človeka**, práve naopak. Veď či sa ponižuje dieťa, ktoré uznáva svojho otca? Alebo študent, ktorý sa pýta svojho profesora? Tak isto nemôže byť pre človeka ponížením, ak sa **podriaduje Bohu Stvoriteľovi**. V skutočnosti pravá pokora prameniaca z lásky vedie človeka k jeho **plnému rozvoju a veľkosti**.

Kresťanstvo má veľký **vzor pokory v Ježišovi Kristovi**. Evanjeliá sú plné takýchto postojov a prejavov, napr.

Jn 1,27, Jn 3, 29-30; Jn 13,5; Jn 19,8-11 .

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Nájdite ďalšie príklady pokory v Evanjeliu a diskutujte o nich.*
2. *Vymenujte nejaké pozitívne vzory pokorných svätcov.*
3. *Vylučujú sa navzájom spravodlivosť a láska? Kedy treba študenta spravodlivo potrestať a kedy mu s láskou odpustiť?*
4. *Poznáte vo svojom okolí človeka, ktorý vyniká v čnosti múdrosti?*
5. *Môže človek pevnou vôľou pretvoriť svoju povahu a návyky a žiť čnostne?*

9. VÝZNAM POVINOSTI V ŽIVOTE ČLOVEKA

Z prirodzeného zákona vznikajú každému človeku počas života

- práva** (právo na život, ľudskú dôstojnosť - z nich sú odvodené všetky ľudské a občianske práva);
- povinnosti** (vyplývajú zo snahy každého človeka o dokonalosť).

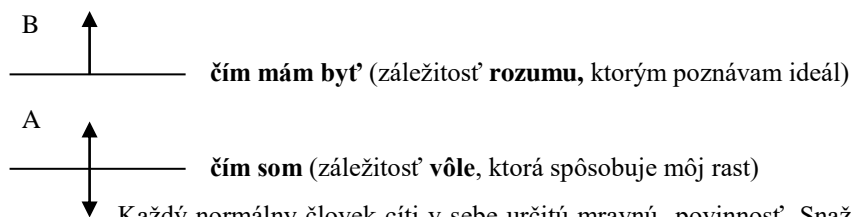
Pri každom skutku, rozhodovaní a konaní človeka ide vlastne o spoluprácu **rozumu** a **vôle**, teda vlastností, ktoré sú špecifické iba pre človeka. Na základe poznávania, rozhodovania a konania človek formuje svoj život:

- rozumom poznáva** zásady života (napr. že je dobré pomáhať druhým);
- overuje si ich a **prijíma ich ako správne za svoje** (keďže to považujem za správne, aj ja chcem tak konať);
- vôľou** podľa nich **mení svoj život** (snažím sa pomáhať i vtedy, keď sa mi nechce, keď to odo mňa vyžaduje určitú obeť a námahu).

Týmto spôsobom na základe procesu poznania a vôle sa určité druhy konania stávajú pre človeka **povinnosťou**, ich nespĺnenie pociťuje ako výčitky svedomia.

Povinnosť je úsilie a napätie medzi tým, čím človek je a čím by mal byť.

Graficky to môžeme znázorniť dvoma rovinami, ktoré zodpovedajú stavu človeka - čím je (A) a čím by mal byť (B).

Každý normálny človek cíti v sebe určitú mravnú povinnosť. Snaží sa dosahovať stále vyššiu úroveň poznania (B), čím si zvyšuje hladinu "čím mám byť". Úroveň poznania ho však súčasne zaväzuje snažiť sa podľa toho i konať, čiže približovať sa pomocou pevnej vôle k poznanému ideálu. Posúva teda stále vyššie úroveň (A) "čím som". Napätie v človeku spočíva v jeho neustálom úsilí o priblíženie týchto dvoch hladín (A,B), ktoré však počas ľudského života nemôžu nikdy splynúť (nikto tu na zemi nemôže byť dokonalý).

Ktorým smerom sa môžu obe hladiny pohybovať?

- Čím mám byť** - iba smerom hore (formovanie svedomia, poznávanie pravdy). Raz spoznaná morálna zásada ma už viaže vo svedomí ako povinnosť.
- Čím som** - môže sa pohybovať hore (prirodzený morálny rast, túžba po zdokonaľovaní) aj dolu (degradácia človeka, mravný úpadok).

Platí tu známa zásada, že v **morálnom živote nemôže človek zostať stáť - buď rastie, alebo upadá.**

O priblíženie oboch hladín sa možno snažiť i tak, že si človek nezvyšuje poznanie, "čím mám byť". Pokiaľ sa to deje vedome, ide o **zavinenú nevedomosť**, ktorá je neprípustná a hriechna (ide o postoj: Nechcem radšej nič vedieť, aby som nemusel podľa toho konať).

V praxi sa **povinnosti človeka** prejavujú v troch základných rovinách:

- Povinnosti človeka **k Bohu**. Delíme ich na:
 - povinnosti, ktoré majú za **predmet Boha** (uctievanie, láska k Bohu - sú vlastne obsiahnuté v prvých troch prikázaniach Desatora);
 - povinnosti Bohom priamo uložené** (ostatné prikázania, napr. úcta k rodičom).

Hovoríme síce o povinnostiach, ale vieme, že milovať z povinnosti - to nie je pravá láska. Pravá láska, ako ju charakterizuje sv. Pavol v Hymne na lásku (1 Kor 13,1-13), nemá charakter vynútenej povinnosti, ale je najvyšším a najdôstojnejším prejavom vzťahu človeka k Bohu. Iba tam, kde sa začína láska, začína sa skutočné kresťanstvo.

2. Povinnosti človeka **voči sebe samému**. Patrí sem najmä:

- a) **Usporiadaná láska k sebe**. Každý človek sa prirodzene má rád, ale táto láska musí zodpovedať **poriadku ľudskej prirodzenosti** - duch má vládnuť nad citmi i telom. Vrcholom lásky k sebe je, keď budeme pre seba chcieť to, čo chce Boh, v dôvere, že On nám chce to najlepšie. Potom budeme milovať seba pre Boha, teda budeme sa milovať takým spôsobom, ako nás miluje Boh.
- b) **Duchovná povinnosť**. Keďže sme boli stворení Bohom z lásky, aby sme žili večne s Ním, aj náš život musí byť zameraný na dosiahnutie posledného cieľa.
- c) **Telesná povinnosť**. S láskou človeka k duši súvisí aj starostlivosť o telo. Sme povinní starať sa o svoje zdravie a chrániť si svoj život. Ako hovorí v tejto súvislosti sv. Pavol: "*Veď nik nikdy nemal v nenávisti svoje telo, ale živí si ho a opatruje.*" (Ef 5,29) Výnimku z tejto povinnosti tvoria prípady, keď bránime blížneho, národ, vlasť - motívom však musí byť láska. "*Nik nemá väčšiu lásku, ako ten, kto položí život za svojich priateľov.*" (Jn 15, 13)
- d) **Zaobstarat' si toľko statkov** (majetok, postavenie, vzdelanie...), **koľko potrebuje** človek na plnenie povinnosti vyššieho stupňa (nie egoistické užívanie, ale služba Bohu a blížnemu).

3. Povinnosti **ľudí navzájom**. Je to predovšetkým:

- a) **Láska k blížnemu** - vyplýva z hlavného prikázania. Blížnym v zmysle tohto prikazu je **každý človek**, ale osobitne ten, čo práve potrebuje našu pomoc a lásku. (hriechy zo zanedbania dobrého nie sú malými previneniami);
- b) **Pravdovravnosť** - "*Vaše áno nech je skutočne áno a nie nie!*" (Mt 5,37);
- c) **Šetriť telo a zdravie iných** - výnimku tvorí sebaobrana, ale ani tam nemôže byť úmysel ublížiť druhému, ale ochrana svojho života a zdravia s použitím adekvátnych prostriedkov;
- d) **Šetriť česť a meno iných**. "K známemu filozofovi Sokratovi prišiel akýsi rozrušený človek a chcel mu čosi povedať. Filozof mu však najprv položil tri otázky: Je to pravdivé, dobré a potrebné? Ak nie, nechajme to radšej a nezaťažuj tým ani seba, ani mňa!" Rozlišujeme **ohováranie** - zbytočné hovorenie o skutočných chybách iného a **osočovanie**, čiže hovoriť o vymyslených chybách iných, resp. im pripisovať nepravé a neoverené úmysly konania.
- e) **Šetriť slobodu iných**. Netýka sa však iba obmedzovania vonkajšej slobody, ale i vnútornej, ktorá je dôležitejšia. Je teda neprípustné robiť na niekoho psychický nátlak, nútiť ho konať proti svedomiu či zbavovať ho vlastnej identity a manipulovať ním.

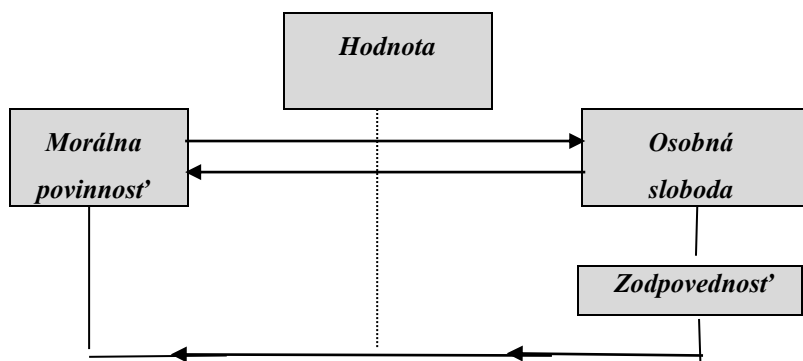
Dôležitosť povinnosti a praktickej lásky voči blížnemu vyjadruje i Ježiš Kristus v slovách o poslednom súde: "*Čokoľvek ste urobili jednému z týchto mojich najmenších bratov, mne ste urobili.*" (Mt 25,40)

Povinnosť je vlastne neustále vyrovnávanie napätia medzi dedičným hriechom poznačenou prirodzenosťou človeka a láskou - a to je podstatou **dozrievania človeka**. Dospelým sa totiž jedinec nestáva napodobňovaním starších, ale tým, akou mierou dokáže nezištne milovať a niesť **zodpovednosť** za svoje konanie. Aký je vzťah medzi **povinnosťou** a **zodpovednosťou**?

Povinnosti poznáme:

- a) **vonkajšie (fyzické)** - keď ma niekto **zvonka** núti k niečomu (napr. policajt zastaviť auto);
- b) **vnútorné (svedomie)** - keď ma svedomie nabáda konať dobro a vyhýbať sa zlu.

V nasledujúcej schéme vzťahu povinnosti a zodpovednosti budeme zvažovať iba vnútornú povinnosť, ktorá jediná má charakter slobodného rozhodnutia človeka.

Morálna povinnosť človeka sa premieta do jeho osobnej slobody. Napríklad svedomie mi káže pomôcť človeku v núdzi. Môžem sa slobodne rozhodnúť v zhode so svedomím a pomôcť. Vtedy mi svedomie hovorí ďalej, čo mám ešte urobiť a usmerňuje ma na ceste konania. Teda v schéme sa vraciam znova späť k morálnej povinnosti. Môžem sa však rozhodnúť i proti hlasu svedomia, ale vtedy nesiem zodpovednosť za nevykonané dobro. Teda cez zodpovednosť sa znova vraciam k morálnej povinnosti, ktorá sa prejaví výčítkami svedomia a novými impulzmi konať. Celý cyklus v schéme sa znova opakuje.

Ak človek neustále koná proti svedomiu, toto sa časom deformuje na laxné a hodnotová úroveň jedinca klesá. Naopak pri sústavnom konaní dobra v zhode so svedomím človek stúpa k vyšším hodnotám, stáva sa lepším a dokonalejším.

Platí tu akýsi "princíp pohyblivej rovnováhy" a postupnej náročnosti: Iba ak splním nepatrné a naoko bezvýznamné morálne povinnosti, bude Boh cez svedomie postupne odo mňa žiadať stále viac.

NÁMETY NA DISKUSIU

1. Dnes sa veľa hovorí o ľudských právach, menej už o povinnostiach. Prečo?
2. Prečo sa dnes mnohí ľudia na všetkých stupňoch spoločenského života snažia prenášať zodpovednosť na niekoho iného?
3. Môže duchovný vodca prebrať všetku zodpovednosť za človeka a vyžadovať od neho iba slepú poslušnosť?
4. Sú výčitky svedomia prejavom slabosti človeka?

10. PROBLÉM VOJNY Z HĽADISKA ETIKY

Každá realistická etika musí riešiť problém vojny. Snáď neexistovalo dlhšie obdobie v histórii ľudstva, v ktorom by v niektorej časti zemegule nebol vojnový konflikt. Ignorovať tento problém by znamenalo pštroziu politiku - strčiť hlavu do piesku a tváriť sa, že problém neexistuje.

Pozrime sa najprv na korene vojen. Kde sú spolu dvaja ľudia, vznikajú nutne i názorové rozdiely a z nich môžu vyplývať rôzne formy a stupne nedorozumení a konfliktov. To isté platí i pre každé spoločenstvo, národ, štát... Bežne sa stretáme s rozdielnymi politickými názormi, protichodnými záujmami jednotlivých osôb alebo skupín. Násilné potlačenie týchto rozdielov vedie nutne k totalite. Práve protichodné záujmy v spoločnosti predstavujú korene nepriateľstva, ktorého priamym dôsledkom sú vojny.

V spoločnosti existujú dva **druhy hodnôt**:

- a) **materiálne** - tieto nemôžu byť súčasne vlastnené a používané viacerými ľuďmi alebo skupinami (územie, nerastné bohatstvo...). Preto vojny takmer vždy predstavujú boj o materiálne dobrá (smutnou výnimkou sú fanatické náboženské vojny).
- b) **duchovné** - na rozdiel od materiálnych duchovné hodnoty môžu byť vlastnené i viacerými ľuďmi a skupinami. Navyše boj o duchovné dobrá musí každý človek vybojovať sám so sebou (dokonalosť, pokora, láska) alebo aj s inými, no tento boj nemá charakter vojnového konfliktu. Charakter lásky je altruistický, teda má snahu rozdávať sa a nie získavať pre seba. Čím viac lásky rozdam, tým viac jej získam. (Neplatí "zákon zachovania lásky"!)

"Božie prikázania jasne zakazujú svojvoľné ničenie ľudského života i majetku. Kvôli zlu a nespravodlivostiam, ktoré vyvoláva každá vojna, Cirkev naliehavo nabáda všetkých ľudí k modlitbe a zasadzovaniu sa za to, aby nás Božia dobrota ochránila od pohromy vojny." (Katechizmus Katolíckej Cirkvi 2307)

Je teda povinnosťou každého občana a hlavne politických predstaviteľov urobiť všetko pre to, aby **nedochádzalo k vojnám**. Vzhľadom na celosvetový charakter a ničivosť 2. svetovej vojny pápež Pius XII. vydal v roku 1944 tzv. **Vianočné posolstvo**, v ktorom zavrhol akúkoľvek útočnú vojnu. Podľa neho takáto vojna nemôže byť prostriedkom na nastolenie mieru.

Často sa katolíckej Cirkvi vyčíta, že podporovala a podporuje vojnu (údajné požehňavanie zbraní a pod.).

Aký je teda postoj Cirkvi k vojnám?

Svätý pápež Ján Pavol II. sa k problematike vojny vyjadril v tom zmysle, že ak je vojna nevyhnutná, tak ukrivdená strana vedie **vojnu za spravodlivosť**. Nie spravodlivú vojnu - taká neexistuje. Dokiaľ však bude jestvovať nebezpečenstvo vojnových konfliktov, nemôže byť vládam odopreté právo na spravodlivú obranu a to aj vojenskou mocou. Je však nevyhnutné zvážiť, či boli vyčerpané všetky prostriedky na mierové urovnanie sporu (diplomacia, autorita OSN, hospodárske sankcie, mierové sprostredkovateľské aktivity Cirkvi...).

Aby bola **vojenská obrana mravne oprávnená**, treba:

- aby škoda spôsobená národu útočníkom bola trvalá, ťažká a istá;
- aby sa všetky iné dostupné prostriedky ukázali ako neúčinné a neuskutočniteľné;
- aby boli odôvodnené vyhliadky na úspech;
- aby použitie zbraní nevyvolalo oveľa väčšie zlo a zmätok než zlo, ktoré treba odstrániť. Pri hodnotení tejto podmienky treba starostlivo zvážiť aj silu moderných ničivých prostriedkov. (Katechizmus Katolíckej Cirkvi 2309)

Tí, ktorí slúžia vlasti vo vojsku, prispievajú k upevneniu mieru a k spoločnému dobru, ak správne plnia svoju úlohu. Verejná moc sa má postarať o tých, ktorí z dôvodu svedomia odmietajú zbraň, a má im umožniť iným vhodným spôsobom slúžiť dobru štátu. Je nutné odsúdiť každú vojenskú akciu, ktorá vedie k bezohľadnému zničeniu celých miest i s obyvateľmi, prípadne vyhladeniu nejakého národa či národnostnej menšiny. Človek je povinný odporovať týmto rozkazom. Ďalej je nutné odsúdiť preteky štátov v zbrojení, pretože tie neodstránia príčiny vojen ani nezabezpečia mier, ba naopak, môžu situáciu ešte viac vyhrotiť a zhoršiť a prekážajú rozvoju národov.

Vieme, že i dnes sa svet zmieta v nových vojnách. Aké možnosti a perspektívy sa ľudstvu ponúkajú?

- **Materializmus** - uznáva výlučne materiálne hodnoty, čo má za následok rozdeľovanie a znepriatenie ľudí, protichodné záujmy a z toho vyplývajúce vojny.
- **Kresťanstvo** - nestavia pred ľudí ideál hmotného blaha, ale duchovných hodnôt. Neodsudzuje však ani materiálne dobrá, ale upozorňuje na to, že ide o dobrá nižšej hodnoty.

Jednota ľudských záujmov je možná iba na poli duchovných hodnôt. Iba duchovné ideály a hodnoty môžu ľudstvo odvrátiť od hroznej vojny "všetkých proti všetkým". Závisí od každého z nás, ktorú cestu riešenia osudov ľudstva si vyberieme. Evanjelium hovorí jasne: "Blahoslavení tí, čo šíria pokoj, lebo ich budú volať Božími synmi." (Mt 5,9)

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Ako sa pozerá Cirkev na križiacke vojny?*
2. *Môže mladý muž z dôvodov svedomia odmietnuť vojenskú službu?*
3. *Čo je pacifizmus a aké sú jeho nedostatky?*
4. *Zbavuje rozkaz vojaka zodpovednosti za smrť iného?*

11. ETIKA MASMÉDIÍ

Masmédiá (skrátene médiá) sú všetky prostriedky šíriace fakty, názory, zábavu a iné informácie. Spôsoby šírenia informácií v dejinách ľudstva boli rôzne, obrovský rozvoj „priemyslu médií“ však nastal až v 20. storočí.

V súčasnosti médiá podľa nosiča informácií rozdeľujeme na dve veľké skupiny:

- **printové** (v tlačenej forme) – noviny, časopisy, knihy...
- **elektronické** (digitálne) – rádio, televízia, internet...

Podľa vlastníka či prevádzkovateľa rozoznávame médiá:

- **verejno-právne** (štátne) – platené z daní občanov, koncesionárskych poplatkov
- **cirkevné** - prevádzkuje ich cirkev, financované z vlastných zdrojov a zbierok
- **súkromné** (komerčné) – financované súkromnou osobou alebo spoločnosťou

Masmédiá popri svojej základnej úlohe **sprostredkovať informácie** stále rozširujú svoje pôsobenie a stali sa významným prostriedkom na **ovplyvňovanie ľudí a vytváranie verejnej mienky**. Moderný človek je od svojho útleho detstva zahrnutý prúdom rôznych informácií, ktoré pri nedostatku zodpovednej formácie často zásadne ovplyvňujú nielen jeho rozhodovanie, ale i charakter a morálne postoje. Preto sa stále viac dostáva do popredia otázka **etiky masmédií**.

Uvedme si aspoň hlavné **etické zásady** pôsobenia médií podľa jednotlivých oblastí:

1. Spravodajstvo a publicistika

- Informovať vždy **pravdivo a objektívne**, bez zaujatosti a manipulácie
- Rešpektovať práva každého na **slobodu názoru**
- Šetriť **česť a ľudskú dôstojnosť** každého človeka
- Vytvárať **rovnaký priestor** na vyjadrenie všetkých zainteresovaných strán, právo na obhajobu
- Snažiť sa o **vyváženie pozitívnych a negatívnych správ**
- **Nezneužívať médiá** na podnecovanie rasovej, národnostnej, politickej, či inej nenávisti
- **Nepropagovať násilie, nemravnosť**, protispoločenské tendencie

2. Filmy, seriály, poviedky

- Snažiť sa o vyváženosť troch základných princípov umeleckého diela známych už v antike: **PRAVDA – DOBRO – KRÁSA**
- Nevytvárať v ľuďoch **nereálny pohľad na život a svet**
- Vyvarovať sa prílišnému **zdôrazňovaniu násilia, sexuality, vulgárnosti**, programov v rozpore s ľudskou dôstojnosťou
- Nepropagovať **drogy, deštruktívne sekty, štýly života**, ktoré deštruujú človeka i celú spoločnosť
- Zamerať sa viac na **výchovnú funkciu umenia** než na konzumný spôsob života a zisk

3. Zábava

- Nenahrádzať **inteligentný a hodnotný spôsob zábavy** primitívnym, dvojzmyselným a vulgárnym humorom, ktorý často uráža ľudskú dôstojnosť
- V hudbe nepropagovať **konzumný spôsob života, neviazaný sex či dokonca satanizmus**
- V reláciách, článkoch rešpektovať **intimitu človeka**, jeho právo na súkromný život (reality show)
- Ponúkať najmä mladým ľuďom **pozitívne vzory osobností** a nie plytkých a primitívnych ľudí bez morálnych hodnôt

4. Reklama

- Plniť svoje dve základné úlohy – **informovať a presvedčať**
- Dôsledne rešpektovať **pravdivosť reklamy**, či už ide o výrobky, politické strany, filmy, relácie, umelecké diela
- Nepoužívať **nevhodné prostriedky** reklamy – erotiku, násilie...

- **Nepropagovať nenávisť, rasizmus, xenofóbiu, ciele, ktoré sú v rozpore s ľudskými právami či náboženským presvedčením**
- Cieľom reklamy musí byť **mravné dobro**, nie rozvracanie vnútra človeka i celej spoločnosti
- Nepoužívať v reklame prostriedky **skrytej manipulácie podvedomia** človeka

Osobitnú pozornosť si zasluhuje najnovšie médium **internet a sociálne siete**, ktoré poskytujú prakticky neobmedzený prístup k informáciám, ako i nevídané možnosti rýchlej komunikácie medzi ľuďmi. Popri nesporných pozitívach však predstavuje pre človeka – najmä mladého – i najväčšie riziká, najmä v dôsledku anonymity a straty zodpovednosti prispievateľov. I tu platia **základné etické zásady**:

- Internet používať vždy s **konkrétnymi cieľmi**, nie na bezhlavé surfovanie a zahnanie nudy
- Nenavštevovať **pochybné a nedôveryhodné stránky** a nič z nich nesťahovať
- Byť veľmi **opatrný pri registráciách** a akomkoľvek zverejňovaní osobných údajov či fotografií
- Informácie z internetu, najmä v oblasti morálky a viery, si vždy **overovať u dôveryhodných a zodpovedných ľudí**
- Pred komunikáciou cez internet, sociálne siete **uprednostňovať osobný kontakt**, byť veľmi opatrný pri nadväzovaní akýchkoľvek kontaktov cez internet
- Netráviť **na internete celé hodiny** – vedieť sa ovládať a zadeliť si čas

Aký je **postoj Katolíckej Cirkvi k masmédiám**, internetu, moderným spôsobom komunikácie? Pápeži 20. storočia sa o nich vyjadrovali ako o **Božom dare ľudstvu**, no súčasne volali po **zodpovednosti človeka**, ktorý môže tento dar využiť na dobro, ale i zneužiť na zlo. Je známe, že Vatikán bol jedným z prvých štátov, ktorý začal rádiové vysielanie do celého sveta, dnes má k dispozícii i televízne štúdiá, internetové stránky, ba využíva aktívne na evanjelizáciu i sociálne siete. Podobne i miestne cirkvi v rôznych štátoch po celom svete. I na Slovensku vďaka Bohu máme katolícke rádio, televíziu, oficiálnu internetovú stránku Konferencie biskupov Slovenska, tlačovú kanceláriu, mnohé ďalšie katolícke stránky diecéz, farností, reholí a iných organizácií.

Na záver je treba zvýrazniť ešte jednu veľmi dôležitú skutočnosť. **Za etiku a morálnu úroveň masmédií nie sú zodpovední iba ich tvorcovia, ale i my všetci** ako ich čitatelia, diváci poslucháči, užívatelia. Ak sú na Slovensku stále najčítanejšie bulvárne noviny a časopisy, najsledovanejšie programy a filmy plné násilia, sexu a vulgárnosti, ak využívame internet a sociálne siete zlým spôsobom, musíme začať každý sám od seba.

Je to i naša zodpovednosť!

NÁMETY NA DISKUSIU

1. *Môžu médiá manipulovať ľudí?*
2. *Môžu súkromné médiá vysielat' čokoľvek alebo majú nejaké obmedzenia?*
3. *Ako má vyzerať objektívne spravodajstvo?*
4. *Ako vplyvajú sociálne siete na človeka?*
5. *Aké zásady by mali platiť pre kresťana pri používaní internetu?*

1. WOJTYLA, K.: Elementarz etyczny. Lublin 1958
1. JÁN PAVOL II.: Prekročiť prah nádeje. Bratislava, Nové Mesto, SÚSCM 1995.
2. JÁN PAVOL II.: Boží plán desatoro pre tretie tisícročie ratislava, Lúč 1996.
3. JÁN PAVOL II.: Evangelium vitae (Encyklika o hodnote a nenarušiteľnosti ľudského života). Trnava, SSV 1994.
4. JÁN PAVOL II.: Veritatis splendor (Encyklika o základných otázkach mravnosti). Trnava, SSV 1994.
5. Gaudium et spes (Pastorálna konštitúcia II.vatikánskeho koncilu o Cirkvi v súčasnom svete). Dokumenty I.. Rím, SÚSCM 1968.
6. Sväté Písmo Starého i Nového Zákona. Rím, Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda, 1995.
7. Katechismus Katolíckej Cirkve. Praha, Zvon 1995.
8. GÜNTHÖR, A.: Morálna teológia. Rím, SÚSCM 1987 - 1996.
9. SPESZ, A.: Katolícka mravouka. Trnava, SSV 1948.
10. DACÍK, R.M.: Mravouka. Olomouc, Krystal 1946.
11. GAZZERA, A., LEONELLI, A.: V jeho šľapajách. Rím, SÚSCM 1982.
12. KOREC, J.CH.: Úvahy o človeku I.,II.. Bratislava, Lúč 1992.
13. SHEED, F.J.: Teológia. Rím, SÚSCM 1969.
14. KRENZER, F.: Zajtra sa bude opäť veriť. Bratislava, Alfa 1991.
15. HLINKA, A.: K širším obzorom. Bratislava, Alfa 1991.
16. HLINKA, A.: Každý sa môže zmeniť. Bratislava, Vydavateľstvo Don Bosco 1994.
17. BLATNICKÝ, R. a kol.: Otázky dneška. Rím, SÚSCM 1979.
18. ANZENBACHER, A.: Úvod do etiky. Praha, Zvon 1994.
20. SPAEMAN, R.: Hovoríme o etike. Bratislava, Vydavateľstvo Don Bosco 1994.
21. OPRALA, J.: Kresťanská etika. Nitra, Nadácia pátra Opralu 1996.
22. BOŠMANSKÝ, K.: Človek vo svetle pastorálnej medicíny a medicínskej etiky. Spišské Podhradie, Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka 1996.
23. SCHWEITZER, A.: Kultúra a etika. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1986.
24. QUOIST, M.: Tvojimi očami. Rím, SÚSCM 1972.
25. QUOIST, M.: Cesta k úspechu. Rím, SÚSCM 1980.
26. LEFEVRE, P.: Veľké pravdy v malých príbehoch. Bratislava, Lúč 1994.
27. FRANKENBERGER, E.: Výroky veľkých prírodovedcov o Bohu. (Samizdat) 1969.
28. RYBÁR, J.: Príklady pre kazateľov, rečníkov a vychovávateľov. Bratislava, GMS 1990.
29. Všetci si myslia to isté: Boh jestvuje (Brožúra HKSM). Bratislava, Hnutie kresťanských spoločenstiev mladých 1993.
30. Kristus - Boh dokázaná skutočnosť a nie mýtus (Brožúra HKSM). Bratislava,
31. Cirkev a internet I., Pápežská rada pre spoločenské komunikačné prostriedky, Vatikán 22. februára 2002

32. Etika a internet, Pápežská rada pre spoločenské komunikačné prostriedky, Vatikán 22. februára 2002
33. Etika reklamy, Pápežská rada pre spoločenské komunikačné prostriedky, Vatikán 1997